

ПЕРЕДМОВА

Політика пам'яті в Україні в останні десятиліття перетворилася на один із ключових елементів державної гуманітарної політики та суспільного розвитку. Вона стала важливим механізмом формування національної ідентичності, інструментом протидії зовнішній агресії, способом консолідації суспільства перед лицем історичних і сучасних викликів. Особливої ваги ця тема набула після початку російсько-української війни, яка загострила потребу у визначенні чітких, недвозначних історичних наративів, що відображають реальний досвід українського народу, його боротьбу, втрати та прагнення до свободи.

У цьому контексті політика пам'яті стає не лише сферою академічних дискусій, а й важливою складовою національної безпеки, адже саме через історичні інтерпретації та символічні практики держави формують уявлення про себе та своє місце у світі.

Сучасна Україна живе в умовах, коли минуле перестало бути віддаленою площиною осмислення – воно активно впливає на сьогодення, а інколи й визначає його. Російська агресія супроводжується системним використанням історичних міфів і маніпуляцій: від перекручування подій Київської Русі до спроб делегітимізувати українську державність і національну історію загалом. Саме тому історична пам'ять і робота з нею стають критично важливими: йдеться не лише про захист фактів, а й про збереження самої можливості українського народу говорити власним голосом, бути суб'єктом історії, а не об'єктом чужих інтерпретацій.

У запропонованій монографії комплексно представлено різні виміри політики пам'яті – від глибинних історичних коренів формування української ідентичності до сучасних викликів, які постали перед Україною після 2014 р. та 2022 р. Кожен із розділів – це окремий науковий погляд на одну з ключових складових історичної пам'яті: мову, символи, ритуали, простір, інституції, особисті та колективні свідчення, міфи й образи, творені суспільством у різні періоди.

Перша частина монографії – «Політика пам'яті та формування національної ідентичності: взаємозалежність, взаємовпливи» – акцентує увагу на фундаментальних підвалинах української

ідентичності та способах її артикулювання у XX–XXI ст. Автори демонструють, як трансформувалися підходи до політики пам'яті в Центральній-Східній Європі, як українці осмислювали героїчні та трагічні сторінки власної історії, яку роль відігравали комеморативні практики, публічний простір, мова, обрядовість і фольклор. У цій частині формується розуміння, що політика пам'яті не є новим явищем: українці виробляли власні моделі збереження історичної пам'яті упродовж століть, часто попри заборони, цензуру, асиміляційні політики та тоталітарні практики. Перехід від радянського символічного простору до українського у 1980–1990-х роках став важливим етапом у боротьбі за історичну суб'єктність.

Друга частина – «Політика пам'яті й історичне минуле: між правдою, міфами та маніпуляціями» – розкриває складні й суперечливі аспекти історичних наративів, які в різні часи ставали предметом і наукових досліджень, і політичних маніпуляцій. Вона охоплює широкий спектр тем: від інтерпретації минулого Русі у західній історіографії до аналізу польсько-українських відносин, розвитку української мови, діяльності військовополонених, молодіжних організацій, осмислення подій 1939 р., репрезентації Другої світової війни та радянського минулого. Ця частина показує, що українська політика пам'яті формується не в ізоляції, а в постійному діалозі з європейською традицією та сусідами, часто на тлі драматичних подій, травм і взаємних непорозумінь. Водночас вона демонструє, що переосмислення минулого – це не заперечення чужого досвіду, а прагнення до чесної, науково обґрунтованої інтерпретації історичних процесів.

Третя частина – «Політика пам'яті та російсько-українська війна: виклики, завдання» – присвячена найсучаснішим викликам, що постали в умовах російсько-української війни. Автори аналізують, як історична політика стала частиною гібридної війни, яким чином Росія використовує історичні стереотипи про українців, євреїв, поляків чи український визвольний рух для виправдання агресії та створення фальшивого «морального» фундаменту для своїх дій. Особлива увага приділяється українській відповіді: створенню власних наративів, активізації культурної дипломатії, репрезентації героїв сучасної війни, документуванню злочинів і збереженню пам'яті про депортації та знищені спільноти. У центрі уваги – постання нової громадянської пам'яті: меморіальні

простори, ініціативи локальних громад, волонтерські практики, які фіксують досвід спротиву та втрат.

Війна змінила сам зміст поняття «пам'ять». Воно перестало позначати лише минуле – нині воно означає життя і боротьбу людей, які саме сьогодні захищають державу. У цьому сенсі українська політика пам'яті стала не лише сферою гуманітарної політики, а й важливим компонентом психологічної стійкості суспільства. Пам'ять про героїв, про загиблих, про міста, які вистояли або були зруйновані, про цивільних, які пройшли через окупацію, – усе це формує особливий моральний клімат українського суспільства, який не дозволяє втратити відчуття сенсу і продовжувати боротьбу навіть у надзвичайно складних умовах.

Водночас виникають складні, але принципові питання: якою буде політика пам'яті у післявоєнний період? З якими новими наративами працюватиме суспільство? Як документувати досвід війни так, щоб він не перетворився на інструмент політичної маніпуляції, а став основою для осмислення, зміцнення та розвитку?

Перед Україною постануть масштабні завдання: створення музеїв і меморіалів, забезпечення архівування свідчень, документів і матеріальних слідів війни, формування комплексної програми вшанування жертв і вироблення нової етики пам'яті, що запобігатиме спрощеним або травматичним інтерпретаціям.

Після перемоги пам'ять стане одним із головних ресурсів відновлення України. Вона створюватиме ґрунт для соціальної солідарності, допомагатиме подолати наслідки війни, формуватиме підвалини для діалогу всередині суспільства й із міжнародними партнерами. Надзвичайно важливо, щоб післявоєнна політика пам'яті не перетворилася на винятково трагічний наратив – вона має відображати і силу, і стійкість, і здатність українців до оновлення.

Матеріали монографії мають не лише академічну, а й практичну цінність. Вони можуть бути корисними для формування державних програм у сфері пам'яті, для розробки освітніх стандартів, для журналістики, культурних проєктів, музейної діяльності та громадських ініціатив. Особливістю представлених досліджень є те, що вони ґрунтуються на міждисциплінарному підході: історію доповнюють методи культурології, соціології, антропології, мовознавства. У цьому – ключ до глибшого розуміння пам'яті як складного феномена, що існує на перетині особистого досвіду, державної політики й глобальних історичних процесів.

І сьогодні, коли Україна бореться за своє існування, питання історичної пам'яті стає питанням майбутнього. Якою буде держава після перемоги? Які наративи поєднують суспільство? Як минуле стане основою для нового модерного українського проєкту?

Саме такі питання порушують автори монографії. І хоча жодна наукова праця не може дати остаточних відповідей, кожна з представлених студій наближає нас до розуміння того, що пам'ять – це не лише історія, а й стратегія. Не лише аналіз минулого, а й інструмент конструювання майбутнього.

Висловлюю вдячність усім авторам за ґрунтовні дослідження, за уважне й відповідальне ставлення до складних тем, за прагнення до чесної наукової рефлексії. Нехай ця праця стане внеском у формування зрілої української політики пам'яті та сприятиме творенню історичного наративу, гідного держави, що бореться за свободу й людську гідність.

Ігор СОЛЯР